

АКТУАЛІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ЧИННИКА ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Незважаючи на значний прогрес підприємництва в Україні останніми роками, проблема його подальшого розвитку залишається однією з найбільш актуальних, без вирішення якої неможливі суттєві структурні перетворення економіки країни.

Сприянню розвитку підприємництва в Україні в цілому слугували численні зміни в законодавстві, особливо ті, що регламентували запровадження підприємцями спрощеної системи ведення бізнесу, застосування певних ставок єдиного податку, можливість ведення діяльності без реєстрації розрахункових операцій та ін.

Кожного року збільшувалися параметри для віднесення підприємницьких структур до класу фізичних осіб підприємців (ФОП). Вже тривалий період існує постійна класифікація платників єдиного податку за ознаками приналежності до 4-х категорій підприємців. Так, вже на 2020 рік знов змінено в більший бік обсяги доходів для категорій платників єдиного податку: першої групи – до 1 млн грн; другої – до 5 млн грн і третьої – до 7 млн грн.

Постійною залишається і методологія встановлення ставок оподаткування: на 2020 рік для першої групи це становить до 10 % прожиткового мінімуму, що складає 210,2 грн; для другої – до 20 % мінімальної заробітної плати, що складає 944,6 грн; для третьої – 3 % доходу для платників податку на додану вартість ПДВ і 5 % доходу для тих, хто не сплачує ПДВ.

Незважаючи на постійне зростання мінімальної заробітної плати, що встановлюється урядом, ставки єдиного соціального внеску (ЄСВ) також залишаються прийнятними для підприємців, а саме: 22 % до мінімальної заробітної плати, що на 2020 рік складає 1039,06 грн для всіх груп платників єдиного податку.

Отже, стабілізація умов функціонування підприємництва значною мірою сприяла його поступовому розвитку. Завдяки цьому останніми роками значно збільшилася кількість суб’єктів підприємництва у вигляді малих і середніх підприємств, яка сягнула вже 99 % від загального числа підприємств, що дорівнює світовому рівню [1].

Частка населення України, зайнятого в підприємництві, становить майже 80 %, але при цьому частка самого підприємництва у внутрішньому валовому продукту

(ВВП) України складає лише 15 %, що доволі значно поступається рівню країн Європи, де цей показник сягає 70 % ВВП.

Найбільш вагомі досягнення підприємництва спостерігаються в сільськогосподарській галузі України. Структура взаємовідносин підприємницьких суб'єктів, що склалася в галузі, є не останньою в ланцюгу причин, завдяки яким в Україні у 2019 р. зібрано рекордний урожай зернобобових. Україна зайняла своє місце в п'ятірці найбільших експортерів сільськогосподарської продукції в світі.

Але наразі подальший розвиток підприємництва в Україні, особливо у сільськогосподарській сфері, стає на шлях серйозних змін, пов'язаних, по-перше, із завершенням протягом поточного року адміністративної реформи децентралізації, а по-друге – з можливим прийняттям законодавства стосовно введення обігу землі.

Найбільш комплексні проблеми подальшого розвитку підприємництва в сільськогосподарській сфері виникають у зв'язку з суттєвим переділом земельних відносин в умовах формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ), яких вже створено більше 800, і які мають досвід праці протягом від одного до трьох років (загальна їх кількість до кінця року сягне близько 1400 по всій країні).

Основні проблеми подальшого існування та розвитку підприємництва в умовах «прокрустова ложа» ОТГ викликані принципово новою роллю, яку відіграють підприємницькі господарства в забезпеченні фінансової і соціальної спроможності створюваних ОТГ, оскільки підприємці та підприємницькі господарства стають основними платниками до бюджетів громад єдиного податку (ЄП), земельного податку (ЗП), а також визначеної державою частини податків на доходи фізичних осіб (ПДФО). Від кількості підприємницьких структур залежить рівень спроможності ОТГ і відповідно життя її мешканців.

Отже, підприємці, які здійснюють свою діяльність на території ОТГ, але не є зареєстрованими в ній, стають для такої ОТГ некорисними. З іншого боку, у виграші залишаються ті ОТГ, у яких зареєстровані підприємницькі господарства, навіть у разі, якщо вони використовують земельні ресурси інших ОТГ.

Ці та інші питання, що вперше виникли в діяльності підприємництва, становлять перед ними нові виклики – як розвивати свій бізнес у нових умовах, пошук відповідей на які стає все актуальнішим. Саме викладення отриманих результатів дослідження нових проблем розвитку підприємництва в Україні внаслідок запровадження адміністративної реформи і зумовило підготовку даної статті.

Законодавчі основи підприємницької діяльності в Україні регламентовані Господарським Кодексом України [2]. Питання ж створення суб'єктів підприємництва, розвитку підприємницької діяльності в Україні широко висвітлені в численній науковій та навчальній літературі, прикладами якої можуть бути праці [3, 4]. Значну увагу фахівців приділено питанням започаткування підприємницької діяльності, розробки бізнес-планів щодо створення нових суб'єктів бізнесу, як наприклад в роботі [1].

Протягом тривалого періоду розвиток підприємництва в Україні розглядався без будь-якої прив'язки до адміністративного устрою того чи іншого регіону. І лише останніми роками у зв'язку із запровадженням адміністративної реформи в Україні з'явився принципово інший аспект розгляду проблематики підприємницької діяльності в умовах переходу до нової адміністративної системи країни, основною ланкою якої стають об'єднані територіальні громади.

Так, у роботі [5] визначено роль і місце сфери малого підприємництва у соціально-економічному розвитку регіонів, під якими маються на увазі не тільки області, як типовий приклад застосування поняття «регіон», до структурних одиниць адміністративного устрою України, а й до певних часток областей, які в результаті адміністративної реформи розподіляються між конкретними ОТГ. Втім, особливостям розвитку підприємницької діяльності у зв'язку з адміністративною реформою децентралізації в Україні на першому етапі не приділялося належної уваги.

У більшості праць, присвячених розробці проектів адміністративної реформи, увага фахівців зосереджувалася на правових, фінансових та організаційних питаннях реформування місцевого самоврядування в умовах нової просторової структури країни. Серед чинників адміністративного реформування країни у першу чергу розглядалися такі, що визначали формування бюджетної та галузевої політики стосовно нових адміністративно-територіальних одиниць, моделювання територій громад і районів, встановлення критеріїв розмежування повноважень між державою та органами самоврядування в ОТГ (наприклад, в роботі [6]), а проблема розвитку підприємництва в умовах нового адміністративного устрою якби не помічалася. Навіть Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», яким започатковано масовий процес створення ОТГ [7], особливості здійснення підприємницької діяльності в умовах децентралізації спеціально не регламентовано.

Але з початком самостійної діяльності створених ще у 2015–2017 рр. ОТГ, з одного боку, очевидною стала необхідність врахування частки підприємницьких структур (особливо в сільськогосподарській сфері) у складі ОТГ,

а з іншого боку, їх підвищена роль у забезпеченні фінансової спроможності громад. У цьому напрямку проведено численні дослідження та розроблені проекти з підтримки бізнесу в ОТГ, що відображені в значній кількості праць, присвячених як стану бізнесу в окремих громадах (наприклад [8]), так і узагальненню вже отриманих результатів дослідження нових явищ в діяльності бізнесу та розробці певних рекомендацій [9].

Останнім часом питання розвитку підприємництва стали предметом розгляду у зв'язку з аналізом діяльності вже створених ОТГ, що виявило їхню недостатню фінансову та соціальну спроможність. Саме викладу отриманих автором результатів дослідження проблеми взаємодії між підприємництвом в сільськогосподарській сфері та розвитком ОТГ присвячена дана стаття.

Наразі, по-перше, стало очевидним, що саме для сільськогосподарських підприємців змінюються умови їхньої праці в ОТГ, які раніше орієнтувалися на територію цілого району, а зараз вимушенні вибудовувати свої взаємовідносини з меншими територіальними кластерами, якими стали ОТГ. А по-друге, для як з'ясувалося, функціонування бізнесу стає одним з найважливіших чинників економічного добробуту самих ОТГ.

Якщо проаналізувати основні джерела формування місцевих бюджетів громад, то саме підприємницька діяльність в ОТГ є найважливішим джерелом, що демонструють дані, приведені в табл. 1.

Наразі реформа адміністративної децентралізації сягає завершення процесу створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), але саме на цій заключній стадії отримані перші результати ефективності діяльності сотень вже створених ОТГ, які виявилися не дуже втішними. Через це виникли гострі питання щодо відповідності напрямку запровадженого шляху адміністративної реформи тим завданням, які були поставлені перед нею.

Основними законодавчими документами [7 та ін.] передбачалося на основі створення ОТГ забезпечити фінансову та соціальну спроможність територіальних громад сіл, селищ і міст, які об'єднуються у єдині адміністративні одиниці. Під спроможністю ОТГ розуміється її здатність забезпечити належний рівень надання послуг своїм мешканцям у всіх сферах суспільної діяльності, розвиток інфраструктури кожної громади, задоволення всіх життєвих проблем її населення тощо.

Тривалий період реформи для ОТГ, створених ще з 2015–2016 років, надав сьогодні можливості для виявлення низки проблемних питань, без вирішення яких неможливо завершити реформу. Законодавчими документами регламентовано наступну структуру формування бюджетів ОТГ, приведену схематично в табл. 2.

Таблиця 1

Характер впливу підприємницьких суб'єктів на наповнення бюджету ОТГ

Джерело формування бюджету ОТГ згідно з законодавством	Ставка, за якою кошти залишаються в ОТГ, %	База участі підприємницьких суб'єктів в реалізації коштів джерела
1. Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО)	60	Заробітна плата працівників підприємств бізнесу – фермерських господарств, торгівлі, послуг
2. Податок на майно	100	У вигляді податку на землю від фермерських господарств, у тому числі сімейних
3. Єдиний податок	100	Всі підприємницькі суб'єкти на спрощеній системі оподаткування
4. Акцизний податок з роздрібної торгівлі (тютюном, алкоголем, нафтопродуктами)	5	З суб'єктів торгівельного бізнесу
5. Екологічний податок	25	З суб'єктів бізнесу, які використовують землі (ліси, водойми та ін.) спеціального призначення або забруднюють навколошнє середовище
6. Прибуток комунальних закладів	100	З суб'єктів бізнесу в комунальній власності
7. Доходи від надання адміністративних послуг	100	–

Таблиця 2

Структура доходів бюджету ОТГ, %

Форма накопичень		Джерела надходжень	
		Субвенції, дотації	Власні кошти
Форма накопичень	Загальний фонд	25–35	50–40
	Спеціальний фонд	5–10	20–15

Тобто, спочатку передбачено формування загального і спеціального фондів бюджету за рахунок субвенцій, дотацій та інших видів трансфертів і власних коштів. Наявність двох фондів доходів ОТГ має велике значення тому, бо до загального фонду включають кошти власного бюджету або додаткові кошти на реалізацію програми соціально-економічного розвитку громади, її населених

пунктів, матеріальної бази, створення робочих місць та ін., тоді як кошти спеціального фонду мають бути спрямовані сухо на спеціальні цілі. До цього фонду залучають як частину трансфертів, так і власні кошти, отримані від надання різного роду послуг (оренди приміщень, реалізації майна, здійснення додаткового харчування, наприклад, дітей), а також будь-які благодійні внески, кошти різноманітних грантів.

В квадрантах табл. 2 приведено узагальнені дані стосовно їхньої структури за показниками діяльності декількох досліджуваних ОТГ. Цифри показують, у яких пропорціях у відсотках найчастіше розподіляються кошти дохідної частини бюджетів громад. Сама структура формування доходів бюджету націлює ОТГ на пошук заробітку саме власних коштів, частка яких для групи розглянутих ОТГ складає від 40 % до 50 %.

Якщо спочатку існування перших ОТГ частка трансфертів до бюджетів громад з центральних бюджетів була більшою, а увага до частки власних коштів була меншою, то це доволі сильно змінилося протягом 2018–2019 років, коли суми трансфертів поступово зменшувалися, а частка власних коштів весь час повинна була збільшуватися.

Усвідомлення цього факту стало одним з чинників, що загальмували завершення створення ОТГ, яких наразі існує лише трохи більше 800 з близько 1 500 запланованих громад за рахунок об'єднання 4 500 місцевих рад, які існували раніше. При цьому майже 6 500 місцевих рад досі ще знайшли свого місця в реформі адміністративного устрою країни.

На рівні уряду визнано, що Міністерство розвитку громад і територій не виконало завдання щодо розробки законодавчої бази з підвищення потенціалу та конкурентоспроможності регіонів. Але без цих документів неможливо забезпечити створення та прийняття Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2028 рр. Тепер це завдання поставлено вже перед новим керівництвом Міністерства [10]. Практично тими рішеннями визнано, що на даному етапі необхідно запровадити заходи стосовно підвищення чинників покращення спроможності ОТГ, до яких належить, перш за все, розвиток підприємництва в умовах структури сучасних громад.

У зв'язку з цим новою Методикою формування спроможних громад [11] до складу чинників забезпечення спроможності ОТГ внесені нові критерії, серед яких найважливішим вважається площа територіальної громади. Для сільських і селищних громад площа їхньої території передусім відображає наявність більшого або меншого простору для здійснення підприємництва в сільськогосподарській сфері. Отже, очевидно, що чим більше площа ОТГ, тим

більше у даної ОТГ можливостей для створення фермерських господарств обох видів.

Проведемо дослідження цієї гіпотези, для чого наведемо в табл. 3 звітні дані щодо роботи 806 ОТГ за 9 місяців 2019 р. згідно з опублікованими матеріалами [12].

Таблиця 3
Показники та звітні дані щодо роботи ОТГ за 9 місяців 2019 року (фрагмент)

Область	ОТГ	Населення, тис. осіб	Площа, кв. км	Площа на особу, га	Доходи на особу, грн
1. Волинська	Боратинська	7,5	92	1,23	13 107
2. Харківська	Наталинська	6,4	180,7	2,82	13615,2
3. Дніпропетровська	Богданівська	6,8	362,8	5,34	13 232
4. Миколаївська	Галицинівська	7,7	311,4	4,04	9419,2
5. Дніпропетровська	Вербківська	7,5	450,3	6	13177,5
6. Черкаська	Степанецька	5,3	266,3	5,02	11900,6
7. Волинська	Підгайцівська	8,4	82,3	1	9649,8
8. Львівська	Славська	8,6	252,4	2,93	10 050
9. Івано-Франківська	Ямницька	7,9	97,8	1,24	8832,6
10. Житомирська	Ушомирська	6,3	314,3	5	9574,6
11. Дніпропетровська	Миколаївська,	6,4	274,4	4,28	7330,2
12. Житомирська	Оліївська	5,3	131,3	2,48	14973,7
13. Волинська	Липинська	5,3	46,3	0,88	5 460
14. Черкаська	Варвинська	8,6	101,3	1,18	6498,8
15. Харківська	Старовірівська	5,8	365,5	6,3	11537,7
16. Полтавська	Опішнянська	6,3	131,4	2,1	6 968
17. Хмельницька	Розсошанська	5	99,6	1,9	6201,6
18. Полтавська	Михайлівська	6,1	444,3	7,28	6781,2
19. Кіровоградська	Добровеличківська	7,3	173,5	2,38	4993,8
20. Полтавська	Машівська	7,6	136,5	1,8	5151,2
21. Чернігівська	Деснянська	9,3	654,3	7,04	6131,5
22. Київська	Ковалівська	6,7	211,9	3,16	7097,7
23. Черкаська	Паланська	7,1	234,7	3,3	5 186
24. Вінницька	Тростянецька	8,3	80	0,96	4306,3
25. Кіровоградська	Соколівська	6	228,4	3,8	5704,0
26. Полтавська	Неврощанська	5,2	287,5	5,53	6 891
27. Волинська	Княгининівська	7,9	70	0,89	4475,2
28. Вінницька	Якушинецька	9,4	97,7	1,04	5 071
29. Миколаївська	Благодатненська	5,7	370	6,5	4860,6
30. Тернопільська	Байковецька	9	123,1	1,37	8814,4

За представленими в табл. 3 даними побудуємо залежність суми отриманих ОТГ власних коштів у розрахунку на 1 особу від площин в гектарах, що

також приходиться на одного мешканця ОТГ (для ОТГ 3-ї групи з чисельністю населення від 5 до 10 тис. мешканців), яку представимо на рис. 1, що відображає фрагмент цілого масиву вихідних даних.

З рис. 1 видно, що зі збільшенням частки землі в гектарах у розрахунку на одну особу (відкладається по осі абсцис) збільшується діапазон показника власних доходів ОТГ у розрахунку на одну особу (відкладається по осі ординат). Указана залежність не є однозначною, а проявляється лише у вигляді тренду, який демонструють жирні лінії на графіку.

Кут, створений лініями тренду, показує межі, в яких коливається показник питомих власних доходів ОТГ, а розмір куту відображає ту розбіжність величини показника, яка потребує обґрунтування для того, що б кожна ОТГ могла отримати більше доходів, користуючись землею як найважливішим ресурсом спроможності громад.

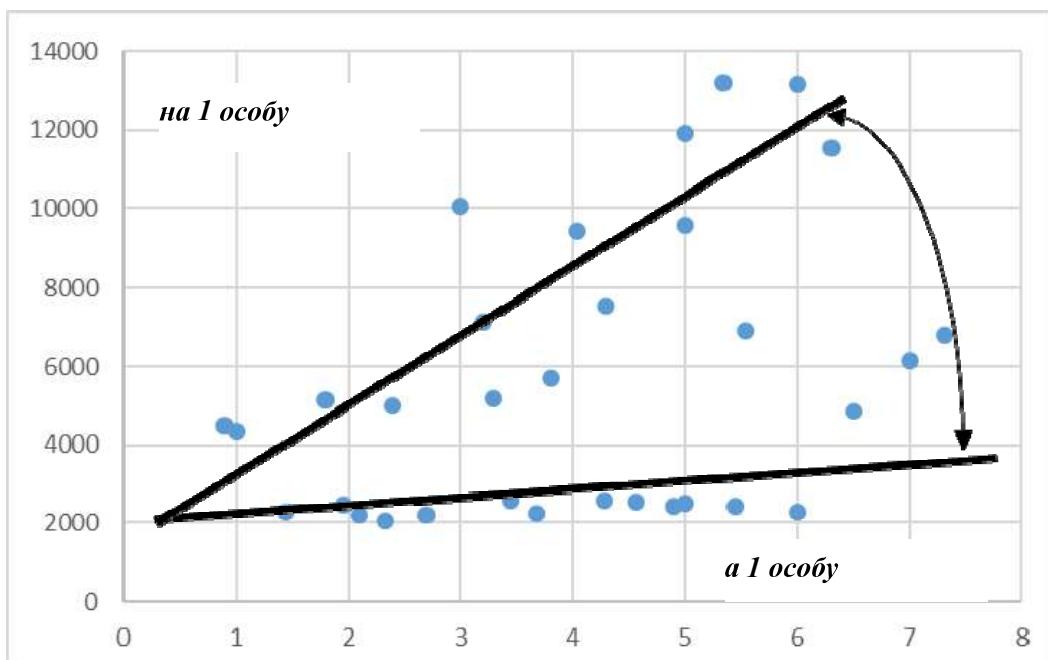

Рис. 1. Графік питомої величини власних доходів на одного мешканця в залежності від питомої площи в гектарах на одного мешканця

При вирішенні цього завдання необхідно враховувати, що відповідно до діючого законодавства сільськогосподарська діяльність може здійснюватися як фермерська за двома наступними організаційно-правовими формами:

- 1) як власне фермерські господарства (ФГ) – юридичні та фізичні особи;
- 2) як сімейні фермерські господарства (СФГ), які теж можуть бути зареєстровані як юридичні та фізичні особи.

Особливість сімейних фермерських господарств полягає у тому, що вони більше прив'язані до місця їх розташування – безпосередньо за адресою меш-

канця ОТГ. Що ж стосується ФГ несімейного типу, то вони більш мобільні, і при зростанні можуть включати до свого складу земельні наділи за межами власної ОТГ. Такі землі в інших ОТГ, з точки зору джерела наповнення бюджетів, працюють на те ОТГ, де зареєстрована діяльність ФГ. Очевидно, що вибираючи місце реєстрації своєї діяльності, фермер повинен враховувати свої стосунки до тієї ОТГ, де розташована більшість землі, яку він використовує зараз на основі оренди, а в разі прийняття законодавства щодо обігу землі – на умовах також її купівлі.

Такого роду питання, що постає перед підприємцем в умовах ОТГ, суттєво відрізняє їхнє функціонування від тих, що мали місце при минулій адміністративній структурі районного типу. Не виключено, що в разі прийняття законодавства щодо ринку землі в Україні, будуть створені стимули для продажу частиною мешканців ОТГ своїх земельних наділів найкрупнішим корпораціям, які відразу зможуть сплатити повну вартість землі за прийнятну ціну. Це призводитиме до подальшого відчуження земельних наділів для використання новими власниками від ОТГ, на території яких вони розташовані. В результаті це зменшуватиме відрахування до бюджетів ОТГ, на території яких розташована сільськогосподарська земля.

Отже, розгляд сучасного стану функціонування підприємництва в сільськогосподарській сфері в умовах завершення адміністративної реформи приводить до наступних висновків:

1) підприємництво (особливо всі форми фермерського господарства) стає найважливішим джерелом фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад;

2) обґрунтування розвитку діючих, як і створення нових ОТГ, повинно пов'язуватися з програмою розвитку підприємництва на їх територіях з метою збільшення всіх видів грошових надходжень від підприємницької діяльності до бюджетів ОТГ;

3) програмою розвитку підприємництва в ОТГ необхідно передбачати створення умов для реєстрації суб'єктів бізнесу на території ОТГ;

4) по мірі підготовки до введення обігу землі в Україні необхідно максимально сприяти мешканцям у питаннях продажу землі в межах території власних ОТГ;

5) максимально створювати умови в ОТГ щодо перетворення прибудинкових господарств у сімейні фермерські господарства з метою закріплення мешканців і їх підприємницької діяльності в місцях проживання.

Список використаних джерел

1. Науково-методичні засади підприємництва та бізнес-планування: навч. посіб. А. М. Колосов, В. А. Чеботарьов, Н. М. Чеботарьова, Г. П. Штапаук та ін. Старобільськ : Вид-во держ. закл. «Луган. нац. н-т імені Тараса Шевченка», 2019. 272 с.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-ІУ: Редакція від 19.01.2012.
3. Підприємництво. За ред. В. А. Подсолонко, Т. Л. Миронової. К: ЦНЛ. 2003. 616 с.
4. Виноградська А. М. Основи підприємництва: навчальний посібник. К.: Кондор, 2008. 544 с.
5. Газуда М. В., Волощук Н. Ю. Регіональний розвиток сфери малого підприємництва. Ужгород: Вид-во «ФОП Сабов А.М.», 2017. 254 с.
6. Ганущак Ю. Реформа територіальної організації влади. Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». К.: ТОВ «Софія-А». 2013. 160 с.
7. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст. 91). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
8. Зубрицька Дарія. Як вести бізнес у громаді? Вашковецька сільська об'єднана територіальна громада. Чернівецька область, Сокирянський район. URL: <https://vashkovetska-gromada.gov.ua/yak-vesti-biznes-u-gromadi-1540282966/>
9. Рекомендації з планування розвитку малого та середнього підприємництва у регіонах та громадах. Децентралізація. Червень 2019. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/11156>
10. Гончарук и его команда не выполнили 40 % задач президента. Зеленский решит их судьбу в День влюбленных. Страна. UA. 5.02.2020. 15:22. URL: <https://strana.ua/news/248217-zelenskij-podschital-skolko-eho-poruchenija-vypolnil-kabmin.html>
11. Уряд змінив методику формування спроможних громад. Постанова Кабінету міністрів України від 24 січня 2020 р. № 34. – URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12090>.
12. Бюджети 806 ОТГ. Рейтинг за 9 місяців 2019 року. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/11877>.